

Förord

Anna Forssberg, Beata Agrell & Magnus Nilsson

Arbetarlitteratur bortom kanon behandlar och utmanar gränserna för vad vi brukar uppfatta som en arbetarlitterär kanon. Det är den sjunde antologin som ges ut av Nordiskt nätverk för arbetarlitteraturforskning (NordArb), som sedan 2010 anordnat åtta internationella konferenser och ett antal seminarier, och som idag består av ett trettio-tal forskare. NordArb har i allra högsta grad bidragit till att arbetarlitteraturforskningen idag står stark i Norden vilket inte alltid varit fallet, trots att arbetarlitteraturen utgör ett av regionens viktigaste bidrag till världslitteraturen.

Utgångspunkten för denna antologi är NordArbs åttonde konferens, som arrangerades i Karlstad i november 2022 i samarbete med Kulturvetenskapliga forskargruppen vid Karlstad Universitet och Fakulteten för kultur och samhälle vid Malmö universitet. Konferensen var den hittills största som nätverket anordnat, vilket visar att den nordiska arbetarlitteraturforskningen fortfarande är i en tillväxtfas.

Denna forskning är också stadd i ständig förvandling vad gäller frågeställningar och teorier såväl som studieobjekt. Ett nytt tema vid konferensen i Karlstad var *litterärt värde och litterär värdering*, som står i centrum för kanonfrågan. Det behandlas mest utförligt i bokens första del: ”Arbetarlitteratur, värde och värdering”. Här skriver Christer Ekholm om arbetarlitteraturens vanskliga förhållande till de dominerande värderingsnormerna inom litteraturhistorieskrivningen och vidareutvecklar sin idé om att denna litteratur utgör ”en mindre litteratur”, ”en subversiv och politisk diktning som inte är ett talande i egen sak, i egen person, utan träder fram som ’ett uttryck för och en aktiverande produktion av en kollektiv identitet’” (se Ekholms bidrag till NordArb-antologin *Hva er arbeiderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon* 2017). Anna Linzie introducerar den amerikanske författaren Edward Dahlberg. Hans problematiska ställning i den amerikanska arbetarlitterära

kanon föranleder en jämförelse med Leon Larsson som har en liknande position i Sverige. Linzie undersöker hur de båda arbetarförfattarna värderats och omvärderats via paratexter i form av egna och andras förord. Catharina Bergman har en annan ingång till värderingsfrågan. Hon undersöker hur den nyare arbetarlitteraturen – i form av Anneli Jordahls *Som hundarna i Lafayette Park* (2016), Eija Hetekivi Olssons *De unga vi dödar* (2021) och Johan Jönsons *ProponeisiS* (2021) – uppfattar och värderar det akademiska utifrån ett arbetarklassperspektiv. I Anna Forssbergs bidrag undersöks Émile Zolas naturalism i förhållande till arbetarlitteraturen. Forssberg gör jämförelser med behandlingen i dansk arbetarlitteraturforskning av den så kallade *rødselrealisme* och diskuterar hur Derridas idé om *det messianska* förhåller sig till arbetarlitteraturen och värderingen av densamma.

Bokens två följande avdelningar är direkt inriktade på frågor om arbetar-litteraturen bortom kanon. Den första av dem har rubriken ”Arbetarlitteraturens och arbetarlitteraturforskningens förhållande till kanon”. Den inleds med Åsa Arpings läsning av två berättelser av Pehr Thomasson – *Vallpojken och inspektorn* (1854) och *En arbetares lefnadsöden, eller Slaflifvet i Sverige* (1859) – som svenska varianter av Harriet Beecher Stowes *Onkel Toms stuga* (1852). Thomassons berättelser exemplifierar ”hur de som ville diskutera arbetarfrågan i Norden kunde ta avstamp hos Beecher Stowe”. Arping menar att där fanns ”en tydlig översättbarhet som sträckte sig långt utanför det ursprungliga sammanhanget” – en äldre motsvarighet till hur klass gestaltas, görs och känns, vilket Arping behandlar i sin prisbelönta bok *Att göra klass* (2022). Birthe Sjöberg riktar i sitt bidrag blicken mot Jan Fridegård och hävdar att hans roman *En natt i juli* (1933) egentligen kanske är mindre en statarroman än en existentiell roman som uppvisar släktskap med verk av Zola, Dickens och Dostojevskij.

Därefter följer två feministiskt inspirerade analyser, denna avdelning tar upp förhållandet mellan klass och kön i arbetarlitteraturen och dess betydelse för hur kvinnliga motiv – särskilt kvinnlig sexualitet – tolkas. Peter Forsgren diskuterar kanoniseringen av kvinnlig arbetarlitteratur utifrån två romantrilogier: Inga-Lena Larssons *Vide ung* (1951), *Födelsenatt* (1952) och *Molnen driver* 1953) och Ann-Charlotte Alverfors *Sparvöga* (1975), *Hjärteblodet* (1976), *Snabelros* (1977). Vera Ydrefelt fördjupar sig i en av Larssons romaner, *Vide ung*. Hanna Aspegren läser i sitt bidrag några historiska romaner av Eyvind Johnson som inte brukar betraktas som arbetarlitteratur – *Molnen över Metapontion* (1957), *Hans nådes tid* (1960) och *Några*

steg mot tystnaden (1973) – ur ett arbetarlitterärt perspektiv. Avdelningen avslutas med Nicklas Freisleben Lund och Magnus Nilssons diskussion av kön i dansk arbetarlitterär kanon med utgångspunkt i en receptionsstudie av Tove Ditlevsens verk och en jämförelse mellan arbetarlitterariteten i hennes självbiografiska romaner *Barndom* och *Ungdom* (båda 1967) och en kanoniserad arbetarroman: Martin Andersen Nexøs *Ditte menneskebarn* (1917–1921).

I bokens tredje avdelning, ”Utanför eller bortom arbetarlitteraturens kanon?”, diskuteras frågor om otillbörlig kampdikt, melodram, brukslitteratur, tidningsnoveller som arbetarlitterärt brödskriveri samt den fromma litteraturen. Den inleds med Bibi Jonssons bidrag om hur arbetarlitteraturens kampsånger och -dikter har approprierats av nazismen (ett område som Jonsson tidigare avhandlat i monografen *Dikt i brunt* 2023). Ewa Bergdahls bidrag behandlar manligt och kvinnligt i tidig kampdikt av Leon Larsson och Maria Sandel. Christine Hamm fortsätter sin utforskning av det melodramatiska i nordisk arbetarlitteratur (se exempelvis hennes bidrag till NordArb-antologin *Från Bruket til Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur* 2014) genom att analysera Karen Sundts *Manden af Stand, Kvinden af Folket* (1900). Hamm anlägger ett språkfilosofiskt perspektiv enligt vilket den melodramatiska retoriken i Sundts roman pekar mot en existentiell situation ”der den talende tviler på sitt forhold til verden og andre, der hun er usikker i sin eksistensielle posisjon.” Anders Öhman behandlar i sitt bidrag regional arbetarskildring, och i synnerhet Hjalmar Westerlunds litteratur, i termer av brukslitteratur, med hjälp av Brechts *Lehrstücke* och enligt värderingskriterier från Walter Benjamin.

En annan typ av brukslitteratur kan man kanske kalla brödskriveriet, vilket avhandlas av Per-Olof Mattsson i en undersökning av Rudolf Värnlunds och Eyvind Johnsons tidningsnoveller. Novellskrivandet för dagspressen var en viktig del av försörjningen för såväl Värnlund som Johnson även om tidningsnoveller inte alls hade samma status som utgivna böcker. Avdelningen avslutas med Beata Agrells studie i uppbyggelselitterära inskott i arbetarlitteraturen med de värmländska författarna Fredrik Persson och Axel Danielsson som exempel. ”Arbetarlitteraturen hade alltså både klassperspektivet, uppbyggelsefunktionen, bruksperspektivet och det ’smutslitterära’ emot sig – men utvecklade i gengäld egna litterära strategier”, skriver Agrell, vilket med en kärnfull formulering fångar vad många av bidragen i denna antologi på olika sätt turnerar.

Hur arbetarlitteraturen rör sig bortom sin kanon och utvecklar nya litterära strategier och hur arbetarlitteraturforskningen bryter ny mark genom att fokusera nya genrer och nya medier avhandlas i bokens fjärde och avslutande del, "Arbetarlitteraritet i nya genrer och medier". Ingrid Nestås Mathisen och Elin Stengrundet analyserar Frode Gryttens *Hull & Sonn* (2004, illustrerad av Marvin Halleraker), och visar att barnlitteratur i större utsträckning än arbetarlitteratur för vuxna behandlar faktiskt arbete. Ungdomslitteraturen tas upp till behandling av Margaretha Ullströms som analyserar skildringen av arbetarmödrar i 1900-talets ungdomslitteratur. Med hjälp av Beverly Skeggs begrepp *respektabilitet* synliggörs hur arbetarklassens mödrar kan delas in i två kategorier, dels den förnöjsamma arbetarkvinnan som ofta till ett högt pris för liv och hälsa håller allt rent, snyggt och prydligt, dels den förringade arbetarkvinnan som kan sammanfattas i ledorden *alkoholiserad, ensamstående, okunnig* och *nöjeslysten*. Alkoholism berörs också i Per Anders Wiktorsson och Magnus Öhrns undersökning av svenska proggtexter – exempelvis *Livet är en fest* (1971, 1974) och *Snus, mus och brännvin* (1971) – som arbetarlitteratur. Särskilt uppmärksammas hur texterna gestaltar alkoholen ur ett klassperspektiv som leder till ambivalens: alkoholen blir både ett fängelse och en flyktmöjlighet.

Gustaf Borsgård introducerar en ny genre i arbetarlitteraturforskningen, nämligen så kallade influencerböcker, vilka undersöks som en prekariatets arbetarlitteratur. De undergångsskildringar och framgångssagor han behandlar – Daniel Redgerts *Vem fan är han??* (2017), Mirza Bicos *Hej, jag heter Mirza och jag är influencer (men du kanske känner mig som @ellentvshow)* (2018), Therése Lindgrens *Ibland mår jag inte så bra* (2016) och Michaela Fornis *Jag är inte perfekt, tyvärr* (2016) – har det gemensamt att de (liksom den bilderbok Mathisen och Stengrundet analyserar) i hög grad fokuserar på arbete och arbetets villkor. Även om dessa texter ideologiskt är sprungna ur en "me, myself, and I-ideologi" som ligger långt de ideal vi vanligen förknippar med arbetarlitteraturen är de alltså i hög grad exempel på litteratur som behandlar vår tids arbetsliv. Bokens sista text är Annika Olssons studie av tecknade serier som arbetarlitteratur (något som tidigare diskuterats av Magnus Nilsson, bland annat i NordArb-antologin *"Inte kan jag berätta allas historia?". Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur* 2016). Olsson läser Mats Jonssons estetik som ett "bruk av vad jag vill beteckna som en dokumentär *scrapbook-estetik* i kombination med en folkbildande didaktik och retorik", och hävdar att detta "bidrar till att förankra honom både i en serie- och i en arbetarlitterär tradition där det vardagliga och det

dokumentära utgör utgångspunkten för det konstnärliga.” Bättre kan arbetarlitteraturens strävanden och egenart knappast beskrivas.

Vi hoppas att denna sjunde NordArb-antologi, baserad på nätverkets åttonde konferens, skall bringa lika mycket nytta och nöje till läsarna som den givit redaktörerna i arbetet med den. Den kommer inte att bli nätverkets sista publikation – den nordiska arbetarlitteraturen är så rik och den nordiska arbetarlitteraturforskningen så levande att vi kan utlova en fortsättning.

*

Vi vill tacka Kulturvetenskapliga forskargruppen (KuFo) vid Karlstads universitet för samarbete vid konferensen i Karlstad i november 2022. Vi vill också tacka skribenterna och de externa granskarna. Bidrag till konferensen och produktionen av denna antologi har vi fått från Helge Ax:son Johnsons stiftelse, Letterstedtska föreningen, Malmö universitet, Sven och Dagmar Saléns Stiftelse, Stiftelsen Längmanska kulturfonden, samt Magnus Bergvalls stiftelse. Varmt tack till samtliga bidragsgivare!

Tidigare utgivna NordArb-antologier:

1. *Från Nexø till Alakoski. Aspekter på nordisk arbetarlitteratur.* Red. Bibi Johnsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg & Jimmy Vulovic. Lund: Absalon 2011.
2. *Från bruket till Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur.* Red. Bibi Johnsson, Magnus Nilsson, Birthe Sjöberg & Jimmy Vulovic. Lund: Absalon 2014.
3. *”Inte kan jag berätta allas historia?” Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur.* Red. Beata Agrell, Åsa Arping, Christer Ekholm & Magnus Gustafson. Göteborg: LIR 2016.
4. *Hva er arbejderlitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon.* Red. Christine Hamm, Ingrid Nestås Mathisen & Anemari Neple. Bergen: Alvheim & Eide 2017.
5. *Arbetarförfattaren. Litteratur och liv.* Red. Margaretha Fahlgren, Per-Olof Mattsson & Anna Williams. Möklinta: Gidlunds 2020.
6. *Nordisk arbejderlitteratur. Internationale perspektiver og forbindelser.* Red. Anker Gemzøe, Nicklas Freisleben Lund, Magnus Nilsson & Erik Svendsen. Ålborg: Aalborg universitetsforlag 2023.